

2. Державний архів Одеської області.
3. Державний архів Запорізької області.
4. Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы? и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти 1917-1943. Сб. в двух частях. - М., 1994.

ВОДОТИКА С.Г.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ПОСТУПУ ІСТОРИЧНОГО ЗНАННЯ УРСР 1920-Х – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ

Наука як невід'ємна складова суспільства перебуває під значним впливом оточуючих соціально-політичних реалій. Саме останні створюють умови поступу історичного знання, визначають зовнішні закономірності еволюції історичної науки. Великий, постійно зростаючий, а з кінця 1920-х років вирішальний, вплив на стан історичної науки в УСРР мав радянський режим.

Виходячи зі змісту політики комуністів і форм і методів її реалізації щодо культури та науки в періоді, який розглядаємо, доцільно виділити три етапи:

I. 1921 - 1925 рр. - перегрупування сил, "вирівнювання лінії фронту" з метою усунення недоречностей "воєнного комунізму", накопичення сил для наступу на неадянську науку. Проголошення та здійснення українізації, перетворення УСРР в географічно-адміністративну одиницю СРСР; допущення певного плюралізму в культурі поряд із політизацією суспільної свідомості, історичної науки на тлі наступу на демократію.

II. 1926 - 1928 рр. - посилення контролю Москви над УСРР, компартією України та українізацією. Гальмування українізації, усунення найбільш послідовних лідерів націонал-комунізму. Наступ на українську історіографію та посилене створення українського радянського суспільствознавства, рішуча боротьба з політичним "Інакомисленням".

III. 1929 - середина 1930-х рр. - сталінський "стрибок" до соціалізму, зміцнення радянського тоталітаризму. Зміцнення осередків радянського суспільствознавства, погром української історичної науки, всеохоплююча політизація соціально-гуманітарного знання, утвердження тотального контролю над історіографією.

Твердо і рішуче проводячи генеральну лінію, правлячий режим змушений був враховувати досвід боротьби за утвердження радянської влади в Україні в 1917 - 1920 рр. і адаптуватись до українських умов. І хоча ці поступки у політичному плані не мали принципового значення, неухильно зменшувались, і у другій половині 1920-х років зійшли нанівець, все ж вони відкрили неабиякі можливості для національно-культурного відродження, для позитивних соціально-політичних впливів на поступ української національної історіографії.

Першим за значенням для історичної науки з цих впливів був крах Російської імперії та реальний, практичний доказ самого факту існування українського народу. Відповідно, в суспільній свідомості утвердилося визнання історії України як об'єктивної реальності, що відразу перетворило попередні надбання української національної історіографії у соціально значуще явище. З цього часу центральне місце в українській історіографії посіло питання про міру самостійності історії України щодо історії сусідніх народів та цивілізацій, про роль і місце України у світовій історії, про співвідношення загальносвітових, цивілізаційних і національних, специфічних закономірностей історичного розвитку України.

Зникнення Російської, а за нею і Австро-Угорської імперії викликало небувале пробудження національного руху, скинуло путі та звільнило творчий потенціал народу, його культури та науки. Історія України ходою подій перетворилася у вагомий чинник соціально - політичного буття українського народу.

Перебіг національно-визвольних змагань, відродження української державності зробило національну історіографію важливим елементом державної політики. З часів УНР усі політичні режими опікувалися українською історичною наукою, що стало початком створення державної системи історичного знання - підготовка кадрів, організація державних науково-дослідних установ, видання джерел і літератури та інше.

Наслідки національно-визвольних змагань значно розширили "соціальний заказ" і в цілому позитивно вплинули на поступ історичного знання, на розширення проблематики досліджень, на становлення об'єкту та предмету історії України. Йдеться про значення української державності, з'ясування закономірностей її поступу, досвід взаємодії соціальних і національно-визвольних складових українського руху, ставлення неукраїнських етнічних груп до національно-визвольних змагань і, взагалі, про історію неукраїнської людності в Україні.

Найбільшим позитивом для розв'язку історичної науки вважаємо українізацію, яка попри її суперечливий характер в умовах радянської влади, в період непу охопила значні верстви населення, пробудила широкий громадський інтерес до історії свого народу.

Українізація стала фактором внутрішньопартійної боротьби, що створило додаткову суб'єктивну можливість її позитивного впливу на історичне знання. В процесі цієї боротьби перемогли централізаторські, проросійські кола, а сталінське угруповання вже з другої половини 1920-х років почало наступ на націонал-комунізм як прояв "національного ухилу". Врешті-решт українізація була зведена до апологетичного

культурництва, до засобу приглушення національних почуттів, а зміст її - до популяризації більшовицької ідеології українською мовою. Це чітко розуміли й спостережливі історики [1,с.73] Проте, всупереч політичним іграм більшовиків, національно-культурне відродження супроводжувалось пробудженням національної свідомості, причому найвідчутнішим проявом українізації було піднесення гуманітарних наук і, насамперед, історіографії [2,с.189].

Національно-культурне відродження не лише дає уявлення про соціокультурне тло еволюції історичної думки та історичної науки, але й є ключем їх вивчення як певного явища духовного життя, як певного соціального інституту. При цьому слід зважити на те, що відродження 1920-х років було складним соціальним феноменом, яке водночас було і національним рухом, і виявом національної свідомості, і розвитком ідей національної державності.

Всі ці фактори впливали-безпосередньо, опосередковано, всупереч чи при сприянні владних структур, більшою або меншою мірою, на мову, характер, тематику наукових досліджень, кадровий склад, соціальний статус як окремих дослідних структур, так і історичної науки в цілому. Скажімо, на початку 1920-х років Наркомосвіти УСРР проголосив українізацію чи не головним напрямком діяльності дослідних установ, надав їм значної самостійності через деяку децентралізацію управління [3], сприяв залученню до державних установ частки відомих вчених під гаслом "співробітництва з радянською владою"[4,арк.2-5].

Водночас, важко погодитись з тими авторами, які твердять про "успішність проведення політики українізації щодо розвитку історичної науки". Дійсно, національна історіографія на хвилі українізації пережила небувалий зліт. Але, по-перше, - це було обумовлено об'єктивними факторами, незалежно від політики правлячої партії. В плані суб'єктивного, по-друге, - це пов'язано не тільки і не стільки з цілеспрямованою і послідовною політикою радянського режиму, скільки з позицією частини української інтелігенції, зокрема, більшістю істориків - дослідників, Змушені піти на співробітництво з радянською владою, вони використали всі політичні, правові, науково-дослідні та інші можливості (а може краще вести мову, навіть, про шпарини) для розбудови національної історіографії, для дійсного національно-культурного відродження. Останнє трактувалось багатьма чільними діячами українізації як можливість мирної трансформації радянського режиму (щось подібне до російського "сменовеховства").

Широке використання репресивно-терористичних методів щодо наукової інтелігенції було органічно притаманне радянській владі. Чекістські органи, функції яких визначив В.Ленін, наполегливо боролись з будь-якими проявами контрреволюції. До останніх зараховувались дії й думки, що представляли загрозу владі комуністичної партії.

Найбільш копійкою сферою діяльності чисельного загону чекістів був облік неблагодійних. До них "за визначенням" потрапила більша частина вчених-істориків, бо вони думали й діяли "не так", мали "неправильне" соціальне походження, певний час жили за кордоном, перебували свого часу в антирадянських організаціях і т.п. [5,с.16-17]. За ними пильно стежили й накопичували "компрогат", який при необхідності перетворювався у політичні процеси чи окремі справи щодо міфічних контрреволюційних організацій. І хоча такі дії чекістів були характерні для всього періоду, який ми аналізуємо, (перший показовий судовий процес відбувся у 1921 р.), масових і особливо брутальних форм вони набули з кінця 1920-х років.

Застосовувала влада для "приручення" історичної науки й безпосередні репресії. Умовно у політиці репресій можна виділити період 1921-1927 рр., 1928-1933 рр. До 1928 р. влада уникала, як правило, масових арештів серед науковців. Заарештовували лише на короткий термін і виносили порівняно м'які вирокі. Очевидно, це було обумовлено наміром налякати вчених, змусити їх співробітничати з більшовицькою владою. Певним чином впливала лібералізація початку непу та брак дослідників. І все ж, арештів було багато. Але через закритість цієї теми за радянських часів вона залишається недостатньо вивченою, і тільки монографічне опрацювання життя й діяльності істориків 1920-х років дозволить прояснити дійсний стан справ. Та вже зроблене дає підстави твердити, що в перший період репресій значна частина відомих істориків зазнала арештів. Так, М.Слабченко у 1922 р. був заарештований одеськими чекістами і лише випадково уникнув адміністративної висилки у 1924 р. [6,с.161]. У 1926 р. за справою "Київського обласного центру дій" проходили В.Романовський, В.Смирнов та кілька менш відомих істориків [7,с.68]. У листопаді 1921 р. заарештували відомого історика та археолога В.Рудинського, а у 1924 р. разом з іншими провідними фахівцями-істориками Полтавського музею усунули з роботи [8,с.257]. 1924 року у в'язницю потрапив харківський аспірант-історик Д.Соловей [9,с.245]. У 1925 році було засуджено ряд директорів історичних музеїв С.Дложевського, М.Біляшівського, М.Макаренка, М.Рудинського, В.Шугаєвського, Д.Яворницького [10,с.405].

Вдавалась влада і до масових репресій, хоча масштаби їх були значно меншими, ніж у кінці 1920-1930-х роках. Так, у 1922 р. з України за рішенням ЦК КП(б)У було вислано 77 представників культури, в тому числі професорів-істориків. Значна частина вчених, невдоволених комуністичними порядками виїхала за межі України, інших звільнили з роботи й вислали в інші місця проживання (скажімо, історика П.Клепацького усунули з посади ректора Кам'янець - Подільського ІНО й направили до Харкова) [11,с.120-128]. З кожним роком перманентні "чистки" вузів і науково-дослідних установ все більше нагадували репресії [12].

Отже, до кінця 1920-х років репресивна система зформувалась і пройшла "обкатку". Симптоматично, що саме вона поступово ставала головним засобом доведення режимом свого соціального замовлення до свідомості науковців і головним елементом механізму забезпечення його виконання. Одночасно все чіткіше

визначалось саме "соціальне замовлення", яке до усунення М.Скрипника до певної міри намагалось пристосувати ідейно-теоретичні постулати більшовизму до особливостей становища в УСРР.

Загальновідомо, що історик у будь-які часи необхідно зважувати на політичну ситуацію. Вже Лукіан у трактаті з красномовною назвою "Як слід писати історію" наголошував, що без "політичного чуття" писати історичні дослідження неможливо. Загальновідомо й те, що історична наука завжди відгукувалася на соціально-політичні трансформації в суспільстві, перш за все, перебудовою методології та тематики досліджень. І якщо вести мову про дійсно серйозні, а не політично кон'юнктурні чи тим більш примусові зміни, то вони позитивно впливають на поступ історичної науки. В УСРР події розвивались за обома сценаріями, але природні зміни спочатку відбувались під ідеологічним та політико-адміністративним пресингом режиму, а у другій половині 1920-х років взагалі були зведені нанівець. Тому можливості дійсно об'єктивного наукового пошуку в умовах радянської дійсності буди вкрай обмежені.

У пожовтневий період відбулись суттєві зміни в історичній свідомості суспільство. Об'єктивно це обумовлювалось крахом Російської та Австро-Угорської імперій, жахливими наслідками Першої світової війни, поразкою національно-визвольних змагань українського народу та перемогою більшовизму. Радянський режим послідовно, наполегливо і порівняно ефективно насаджував у суспільстві нову історичну свідомість. Ці зміни об'єктивно впливали на історичну науку, оскільки історичне пізнання є складовою частиною історичної свідомості часу.

Більшовицькі ідеологи розцінювали жовтневі події 1917р. у Петрограді як початок дійсної історії людства і, відповідно, вимагали перегляду всього попереднього періоду. Йшлося про необхідність не лише дати нову оцінку фактам, подіям чи особам, а взагалі створити нову, радянсько-більшовицьку концепцію історичного розвитку. Основами її мали бути класовий підхід, пролетарський інтернаціоналізм, войовничий атеїзм, нігілістичне ставлення до надбань буржуазного минулого. Об'єктивно такий підхід означав курс на виховання безбачченків-манкуртів, бо за умов панування пролетарського інтернаціоналізму, який у трактуванні московських вождів та їх послідовників дуже нагадував великодержавний шовінізм, не залишалось місця для національної самосвідомості, національного патріотизму й відповідно для національної історіографії.

Не менш згубною була й відмова від загальнолюдських цінностей.

Утилітарно-спрощений підхід до попередньої історико-культурної спадщини означав відрив від традицій світової культури й науки, неминухо вів до відриву української історіографії від світової.

Відповідно до лєнінської доктрини тотальної політизації суспільного життя для більшовицької партії на першому плані стояли ідеологічні функції історичної науки. Стосовно вітчизняної історії йшлося про доведення закономірності і навіть нагальної необхідності для суспільства встановлення радянської влади, оскільки більшовицький режим не мав освяченої історією легітимності. Відповідно йшлося про вироблення нової концепції історії України на основі постулатів марксизму і лєнінізму - класової боротьби як головної рушійної сили історичного процесу, примату виробничих сил і виробничих відносин, підпорядкування національного питання соціальному, обмеженість буржуазної демократії тощо. Поступово набирала силу, догматизувалась та освячувалась теза про закономірність створення СРСР на уламках Російської імперії при вирішальній ролі російського народу під прикриттям лєнінської теорії щодо шляхів вирішення національного питання та необхідності об'єднання російських та українських робітників з метою побудови соціалізму в одній країні та створення бази для майбутньої світової пролетарської революції.

Опускаючи у даному випадку оцінку об'єктивності цих постулатів марксизму-лєнінізму (тим більше, що історія і нашої країни, і людства в цілому дала вже відповідні переконливі свідчення) наголосимо, що орієнтація історичної науки на вирішення оперативних завдань вкрай згубна. Вона позбавляє наукову творчість самостійності, незалежності та спадкоємності, заперечує внутрішню логіку саморозвитку науки.

До того ж справжній вчений завжди проти політизації, суб'єктивізму підкорення науки владі, оскільки вчений має залежати від наукової істини, а не від влади. У науковому середовищі адміністративно-чиновницька субординація сприймається як патологія, а поняття "придворний історик" є таким же нонсенсом як і "паркетний генерал".

На практиці реалізація цього "соціально-політичного замовлення" суттєво деформувала, а потім і практично знищила дійсну науку. Скажімо, культурне відродження 1920-х років об'єктивно викликало потребу в узагальнюючій праці з історії України. Зрозуміло, що влада чекала праці у відповідності з політичними вимогами.

Спочатку влада "допускала" участь у цій роботі тих істориків (О.Гермайзе, О.Оглоблина, М.Слабченка), які тією чи іншою мірою орієнтувались на політичне завдання щодо тематики, методу, джерел, врешті-решт хоча б відповідної фразеології. Узагальнююча ж "Історія України-Руси" М.Грушевського оцінювалась однозначно негативно. Особливе захоплення викликали праці істориків-марксистів і, в першу чергу, узагальнюючі праці М.Яворського. Вони були написані на підставі духу і букви марксизму, подавали підсумкові оцінки політичної та соціально-економічної історії. Наприклад, віталось висвітлення в марксистському дусі козацько-селянських війн XVII ст., гайдамаччини, декабризму, народництва, наслідків реформ 1860-х років та інші. Проте, М.Яворський не зумів чи не захотів "колебаться вместе с линией партии" і тому в кінці 1920-х років через ігнорування сталінських ідей що-до тлумачення історичних підвалин українсько-російських відносин, тобто невиконання "соціального замовлення", його репресували, а підручники заборонили.

До початку 1930-х років влада йшла на певні прагматичні кроки, допускала до певної міри і до певного часу деякі відступи від "генеральної лінії". Це була, природно, лише тактика. Так, для вивчення Сходу як "резерву всесвітньої соціалістичної революції" у 1926 р. було створено Всеукраїнську наукову асоціацію східнознавства (ВУНАС) [43,с.4]. Але, завдяки праці вчених-східнознавців, вона вийшла за відведені рамки і розгорнула широке вивчення історії східних етносів в Україні, історії зв'язків України зі Сходом. Тому не дивно, що на початку 1930-х років її було ліквідовано, більшу частину східнознавців репресували [14,с.63]. Орієнталістика в УСРР практично перестала існувати.

Показово, що як і у випадку з М.Яворським, влада виходила з позицій російського централізму і зберігла східнознавчі центри у Москві та Ленінграді, свідомо обмежуючи рамки вітчизняної історіографії, українського соціального знання. Посилення великодержавництва як складової "більшовицького соціального замовлення", відхід від певного лібералізму часів українізації (яка передбачала й національно-культурне відродження нацменшин) і перехід до нового видання русифікації відбувався шляхом ліквідації досить численних установ вивчення історії неукраїнської людності [15].

Отже, ліквідація цілих галузей української історичної науки та репресії відповідних спеціалістів (східнознавство, візантологія, гебраїстика та інш.) була безпосередньо пов'язана з уточненням соціального завдання української історичної науки з боку влади відповідно до зміни реального статусу УСРР у складі СРСР.

Відмова від традиційної структури історичного знання була, таким чином, обумовлена ленінськими постулатами ідеологічної форми класової боротьби. Саме цим пояснюється відмова від використання традицій дорадянської національної історіографії та світової науки взагалі. Так, І.Сталін у виступі на VIII з'їзді ВЛКСМ у травні 1928р., оголосив військовий похід по оволодінню наукою, причому слід було захопити "фортецю" науки і відповідно знищити її захисників, тобто немарксистських вчених [16]. У галузі політичної думки в УСРР перехід від авторитаризму до тоталітаризму відбувався у 1925-1927 рр. [17,с.307-310], що логічно відбилосся на формулюванні політичних завдань історичної науки у наступні роки. Саме з кінця 1920-х років почалось "вбивання" у суспільну історичну свідомість та історичну науку марксистських, ленінських і особливо сталінських догматів, які з філософських категорій перетворились у політичні реальності наукового життя Радянської України.

Таким чином, соціально-політичні умови стану історичної науки в УСРР протягом 1920-х - початку 1930-х років були неоднозначні. З одного боку, позитивно впливали крах Російської імперії та національно-визвольні змагання 1917-1921рр., неп та українізація, національно-культурне відродження, певна автономія УСРР у складі СРСР. Паралельно існували і набували з кожним роком сили принципово інші, не лише несприятливі, а згубні щодо існування української національної історіографії як такої. Йдеться про поступове посилення тоталітаризму, політизацію та ідеологізацію наукового життя, курс на партійно-державну підтримку радянської (тобто марксо-ленінсько-сталінської) науки і репресії щодо інакомислячих науковців, згорання і "відкидання" непу та українізації, ліквідацію націонал-комунізму, незначної автономії УСРР у культурній сфері і посилення бюрократичного радянського централізму з його проросійським та антиукраїнським спрямуванням.

Динамічне співвідношення цих протилежних соціально-політичних тенденцій і визначало становище історичної науки в УСРР, причому ця динаміка була не на користь науки. Своєрідним вектором цих тенденцій було партійно-державне замовлення української історіографії, яке з кінця 1920-х років набуло жорсткого характеру.

Наголосимо, що сприятливі та несприятливі тенденції діяли практично протягом усього періоду, який аналізується автором. Не варто абсолютизувати перевагу тих чи інших, хоча з кінця 1920-х років сприятливі фактори перебували в агонізуючому стані й практично впливали лише на темпи нищення української історіографії. Але навіть на фоні прямо-таки згубних для національної історіографії імперських та сталінських часів умови 1920-х - початку 1930-х років теж були в цілому несприятливі, що чітко усвідомлювала українська громадськість. "Але українська наука, - заявив із сумом за втрачені надії на своєму ювілеї 1926 р. М.Грушевський, - ніколи не була оранжерійною рослиною... Ні, вона жила, розвивалась і привикла розвиватись в обставинах більш, ніж несприятливих, не в надії слави і добра, а під загрозою розгону і заслання" [18,с.97].

Підсумовуючи зазначимо, що розвиток історичної науки в УСРР у 1920 - на початку 1930-х років проходив у складних і переважно несприятливих соціально-політичних умовах. Поскільки ж негативні тенденції поступово набирали силу і діяли, особливо до кінця 1920-х років опосередковано, через систему державного керівництва наукою, то варто проаналізувати безпосередній вплив на еволюцію української історіографії відповідних органів державного управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соловей Д. Позір у минуле. Із спогадів про Полтаву // Сучасність.- 1974.- №10. – с. 58-81.
2. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К: Либідь, 1983 – 288с.
3. СУ УСРР. – 1925 - №25. – ст. 726.
4. ЦДАВО України. Ф.166. Оп. 2. Спр. 154.

5. Кульчицький С.В. Методи роботи ДПУ УСРР та відображення їх у службовій документації // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання: зб. наук. праць. – К., 1998. – с. 12 – 18.
6. Водотика С.Г. Академік Михайло Єлисейович Слабченко: Нарис життя та творчості. – Київ-Херсон: Ун – т української археографії та джерелознавства НАН України, 1998. – 141с.
7. Водотика С.Г. Нариси історії історичної науки УСРР 1920-х років. – Київ –Херсон: Ун-т історії України НАН України, 1998. – 172с.
8. Нестуля О.О. Невтомний дослідник пам' яток України (М.Я. Рудинський) // Репресоване краєзнавство (20-30-і роки). К., 1992. – с.273 – 278.
9. Юренко О.П. Д.Ф. Соловей як людина, учений і краєзнавець // VI Всеукраїнська наук. конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – с. 245 – 246.
10. Лист М.О. Макаренка до Б.С. Петрі [1926] // Репресоване краєзнавство. – с. 404-405.
11. Гусев В. « Застосувати як одну з репресивних мір проти професури вислання за межі федерації «// Віче. – 1994. - №10. – с. 119 –128.
12. ЦДАВО України Ф. 166. Оп. 4. Спр 233. Арк. 6 – 6 зв.; Оп. 9. Спр. 1448. Арк. 1 – 16; Спр. 1523. Арк. 75 – 77.
13. Всеукраїнська наукова асоціація східнознавства. 1926-1929. Харків: ВУНАС, 1929. – 44с.
14. Черніков Ф.І. Про діяльність Комісії для вивчення історії Близького Сходу Всеукраїнської Академії наук (1930 – 1933рр.) // Укр. іст. журн. – 1993. - №9. – с. 59 – 64.
15. Водотика С.Г. Традиції вивчення єврейської історії та культури в установах АН України і сучасність // Пам'ятати заради життя: Матеріали « Круглого столу ». Київ. серпень 1992р. – К.: Ун – т політології і націон. відносин АН України, 1993. – с. 110 –118.
16. Сталин И.В. Речь генерального секретаря ЦК ВКП (б) на VII съезде ВЛКСМ // Правда. – 1928. – 17 мая.
17. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки. – К.: Генеза, 1994. – 368с.
18. Промова М. Грушевського на урочистому засіданні громадськості з нагоди його шістдесятиліття 3.Х.1926р.// Михайло Грушевський: між історією та політикою (1920 – 1930 – ті роки). – К., 1997. – с. 92 – 97.

ОРЛЯНСКИЙ В.С.

ИСТОРИОГРАФИЯ ЕВРЕЙСТВА УКРАИНЫ В 1920-1930 ГГ.

Историография еврейского этноса неразрывно связано с историей Украины в целом. Проживая на её территории в течение последнего тысячелетия, евреи оказывали большое влияние на политическую и экономическую жизнь всего украинского общества. «Евреи, - отмечает А.Подольский,- это этнос, который всегда играл определённую роль в украинской истории и культуре» (16,19).

Определённую роль играло украинское еврейство и в советское время. Все неукраинские этнические группы, согласно переписи 1926 года, составляли 18 % всего населения Украины. Среди этнических меньшинств республики евреи составляли 28 %. «Еврейский вопрос» существовал в дореволюционной России, продолжал существовать он, в видоизменённом виде, и после установления Советской власти – то смягчаясь, то обостряясь.

Исследуемый нами период – 1920-1930-е годы - позволяют проследить, как изменялась политика Советского государства по отношению к национальным меньшинствам, в том числе и к евреям, по мере утверждения в стране тоталитарного режима. В настоящей статье анализируется степень научной разработки рассматриваемой темы исследования. Публикации, посвящённые различным аспектам этой темы, можно разбить на следующие три группы: этноисторические, этнополитические и этнологические.

Авторы публикаций этноисторического характера прямо или косвенно касаются объекта нашего исследования. Прежде всего следует отметить как положительный факт защиту в первой половине 90-х годов целого ряда кандидатских диссертаций, посвящённых различным аспектам проблемы национальных меньшинств в исследуемый нами период (В.М. Букач, А.В. Дизанова, Б.Ю. Ложкин, А.В. Черкасский) (6). Естественно, что в этих работах имеются и сюжеты, посвященные евреям как одной из этнических групп, населяющих Украину.

Следует остановиться на замечании автора одной из этих диссертаций В.М.Букача, который отмечает, что в историографической практике прочно утвердилось мнение о реформаторском характере деятельности большевистской партии по проведению национальной политики в 20-е годы, а дефекты этой политики «воспринимались скорее как результат субъективных ошибок или фатальной неизбежности, нежели плод тоталитарного режима» (3,2). С этим замечанием о существовавшей односторонней точке зрения можно согласиться. Однако, не впадает ли этот автор, как впрочем и немало других, в другую крайность: если в СССР существовал тоталитарный режим, то, стало быть, все что касается этой страны было негативным? В 20-е годы, как отмечает ряд ученых, происходило только становление тоталитарного режима. В эти годы, пишет В.Кульчицкий, внутренняя политика партийной олигархии была «действительно достаточно либеральной» (11,380). Очевидно, не следует бросаться в крайности.